

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

БРОЙ 1, 2026

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION

VOLUME 1, 2026

**ПРОФЕСИОНАЛНИЯТ АЗ-ОБРАЗ НА УЧИТЕЛЯ ПО
ФИЛОСОФИЯ И ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ:
СЪДЪРЖАТЕЛЕН КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ**

КАТЯ ДИМИТРОВА

*Katya Dimitrova THE PROFESSIONAL SELF-CONCEPT OF THE PHILOSOPHY AND
CIVIC EDUCATIONAL TEACHERS: CONTENT-BASED CONCEPTUAL MODEL*

Резюме: Настоящата разработка предлага авторски теоретичен концептуален модел на „Професионалния Аз-образ“ на учителя по Философия и Гражданско образование (ФГО), разглеждан като сложна, йерархично структурирана и динамична система. В центъра на теоретичния анализ е поставена интерсубективната природа на педагогическото взаимодействие, като се акцентира върху ролята на обратната връзка от страна на учениците и трансформацията на техните възрастови очаквания като детерминанти на професионалната идентичност.

Моделът дефинира Професионалния Аз-образ като интегративна съвкупност от личностни, психологически и професионални характеристики, чрез които преподавателят концептуализира своята идентичност, социална роля и обществена отговорност в образователния процес. Особено внимание е отделено на взаимозависимостта между личностната себепредстава и обективизираните професионални компетентности, като се обосновава тезата, че личностната автентичност на учителя е фундаментален фактор за ефективното реализиране на специфичното учебно съдържание в направление ФГО.

Ключови думи: Професионален Аз-образ, Философия и Гражданско образование, учителска идентичност, педагогическо взаимодействие, професионални компетентности.

Abstract: This article proposes an original theoretical conceptual model of the "Professional Self-Concept" of teachers in Philosophy and Civic Education (PCE), conceptualized as a complex, hierarchically structured, and dynamic system. Central to the theoretical analysis is the intersubjective nature of pedagogical interaction, emphasizing the pivotal role of student feedback and the longitudinal transformation of learner expectations as primary determinants of professional identity formation.

The model defines the Professional Self-Concept as an integrative synthesis of personal, psychological, and professional attributes through which the educator internalizes their identity, professional role, and social responsibility within the educational process. Particular attention is given to the interdependence between personal self-perception and objectified professional competencies. The study argues that the teacher's personal authenticity is a foundational factor for the effective implementation of the specific curriculum in PCE, where the alignment between personal values and professional conduct is paramount.

Keywords: *Professional Self-Concept, Philosophy and Civic Education, Teacher Identity, Pedagogical Interaction, Professional Competencies.*

Въведение

Учителската професия се характеризира с висока степен на личностна ангажираност, която изисква от преподавателя не само владение на предметните знания и дидактическите умения, но и развитие на психологически компетентности и социални умения. В този контекст професионалният Аз-образ на учителя се изгражда като динамична система, в която личностните качества, компетентностите и социалната рефлексия са тясно взаимосвързани.

Особено значение имат взаимоотношенията с учениците, чиито очаквания и мнения функционират като ключов фактор за самооценката и развитието на професионалната идентичност на учителя. Моделът предлага йерархична и динамична **концепция**, която обединява личностни, психологически и професионални измерения.

Теоретична рамка

Концептуализирането на Професионалния Аз-образ на учителя по Философия и Гражданско образование (ФГО) изисква мултидисциплинарен подход. Според класическите постановки на Дж. Мийд и Ч. Кули, Аз-образът е социален продукт, формиран чрез взаимодействието с „другите“ (теорията за „огледалния Аз“). В контекста на педагогиката, този образ е динамична интегративна система, включваща представите на индивида за неговите способности и ценности.

В предметите от хуманитарния цикъл личността на преподавателя е основен „инструмент“ на труда. Както посочва **Е. Ериксън**, професионалната идентичност е продължение на личностната идентичност, но пречупена през социалните роли и отговорности. Учителят по ФГО не само предава знания, но и моделира социално поведение, което прави неговата **личностна автентичност** ключов компонент на професионалния му Аз-образ.

Професионалният Аз-образ на учителя по Философия и Гражданско образование се дефинира като **съвкупност от представите на учителя за собствените му професионални способности и индивидуални характерови особености**, която се формира и коригира под влиянието на социалната среда – преди всичко учениците, но също колеги, родители и ръководство. Личностната идентичност, включваща ценности, убеждения и философски мироглед, задава основата на професионалните компетентности и психологическата готовност за преподаване.

Процесът на формиране на Аз-образа е **двупосочен**: личността влияе върху професионалното поведение, а професионалният опит, придобит в учебния процес, води до трансформации в личностната идентичност.

Връзката учител-ученик функционира като основен механизъм за верификация на професионалната компетентност. Изследванията на **Р. Бърнс (1982)** върху Аз-концепцията подчертават, че обратната връзка от значимите други (в случая учениците) е водеща при изграждането на самооценката.

Хипотетичната рамка на изследването предполага възрастова еволюция в очакванията:

- I гимназиален етап (8.-10. клас): Доминира фокусът върху външните атрибути и харизмата.

- II гимназиален етап (11.-12. клас): Наблюдава се преориентация към експертността и академичната подготовка, което кореспондира с когнитивното развитие на юношите според **Ж. Пиаже**.

Съдържателен концептуален модел

Съдържателният авторски концептуален Модел на Професионалния Аз-образ е **структуриран йерархично в четири взаимосвързани нива**, като всяко следващо надгражда предходното:

1. **Личностна идентичност** – ядрото на Аз-образа, включва лични ценности, морални принципи, разбиране за професията, мотивация за педагогическа и гражданска ангажираност, философски мироглед.
2. **Аз - образ – психологически компетентности** – емпатия, толерантност, устойчивост на стрес, емоционална интелигентност, умения за общуване и взаимодействие, саморегулация и саморефлексия. Тези компетентности осигуряват психологическата готовност на учителя да реализира педагогическите си цели.
3. **Аз-образ – професионални компетентности** – дидактически и методически умения, предметни знания, педагогически подходи, умения за даване на обратна връзка, интегриране на ценности и демократични принципи в учебния процес. Професионалните компетентности са практическа реализация на личностните и психологическите предпоставки.
4. **Професионално - личностни качества** – етична зрялост, педагогическа отговорност, стремеж към непрекъснато професионално и личностно самоусъвършенстване, професионална автономност, обществена ангажираност и гражданска позиция. Това ниво интегрира предходните и показва учителя като професионалист и морален пример в училищната среда.

Методологически проекции и детерминанти

За емпиричното верифициране на модела са разработени специфични индикатори, заложи в инструментариума на изследването. Въпроси, касаещи мотиваторите (въпроси 4. *Кои са Вашите мотиватори за работата Ви с учениците?* и 5. *Кои са факторите, насочили Ви към учителската професия?*), способността за вдъхновяване (въпрос 8. *Мислите ли, че успявате да вдъхновявате/стимулирате учениците си?*) и управлението на конфликти (въпрос 14 *При възникнала конфликтна ситуация успявате ли да се справите с нея?*), целят да разкрият субективното усещане на учителя за неговата роля. Особено значение има саморефлексията върху очакванията на учениците (въпрос 17. *Кои от изброените очаквания, според Вас, имат в най-висока степен Вашите ученици към Вас ? а) Професионалните Ви качества; б) Личните Ви характерови качества*) и осмислянето на детерминантите, които изграждат професионалната представа (въпрос 25. *Кои са детерминантите, които определят вашата професионална представа?*).

Емпиричното изследване се фокусира върху детерминантите, които определят професионалната представа. Според А. Бандура и неговата теория за социалното учене, самоефективността (self-efficacy) е ключов фактор за професионалното поведение и мотивацията на учителя. В контекста на педагогическата практика, самоефективността

се проявява като вярването на учителя в собствената му способност да вдъхновява учениците, да подпомага развитието на техния потенциал и да създава ефективна учебна среда.

Това вярване влияе не само върху самооценката на професионалните компетентности, но и върху стратегиите за преподаване, избора на методи и подходи, както и върху нивото на ангажираност към индивидуалните нужди на учениците. Изследването предполага, че учителите с по-висока самоефективност демонстрират по-голяма инициативност, творчески подходи и устойчивост при справяне с конфликтни ситуации или предизвикателства в класната стая.

Така изследването не само документира влиянието на социалната среда върху формирането на Професионалния Аз-образ, но и предоставя емпирични данни за взаимосвързката между вярването на учителя в собствената му ефективност и реалното му поведение и професионално развитие. Очакванията са, че учителите с висока самоефективност ще демонстрират по-силна връзка между личностните и професионалните компоненти на своя Аз-образ, което има директно отражение върху учебния процес и взаимодействието с учениците.

Дискусия

Концептуалният модел подчертава **взаимосвързката учител–ученици** като ключов фактор за формиране на професионалната идентичност. Очакванията на учениците влияят върху самооценката на учителя, както и върху развитието на неговите професионални и личностни качества. С времето, от 8 до 12 клас, учениците наблюдават различни аспекти на учителя: тези от първи гимназиален етап акцентират върху личността и външните качества, а тези от втори гимназиален етап – върху компетентностите и професионалните умения.

Заклучение

Професионалният Аз-образ на учителя по Философия и Гражданско образование е двупосочен процес – от една страна личността трансформира професията, внасяйки в нея уникален почерк, докато професионалният опит и социалните взаимодействия

непрекъснато преструктурират личностната идентичност. Този динамичен синергетизъм е в основата на педагогическото майсторство и непрекъснатото самоусъвършенстване.

Професионалният Аз-образ на учителя по ФГО представлява **интегративна, динамична и йерархично организирана система** от личностни, психологически и професионални характеристики, чрез които учителят осмисля собствената си идентичност, роля и обществена отговорност. Моделът позволява както емпирично измерване чрез индикатори, така и теоретична интерпретация на взаимовръзките между личностните качества, професионалните компетентности и социалните взаимодействия в класната стая.

Източници / Библиография:

1. **Bandura, A.** (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York: Freeman.
2. **Burns, R. B.** (1982). Self-Concept Development and Education. Holt, Rinehart & Winston.
3. **Ериксън.** (1996). Идентичност: младост и криза. София: Наука и изкуство.
4. **Cohen, L., Manion, L.** (2007). Research Methods in Education. Routledge
5. **Cooley, C. H.** (1902). Human Nature and the Social Order. New York: Scribner's.
6. **Mead, G. H.** (1934). Mind, Self, and Society. University of Chicago Press.
7. **Rogers, C. R.** (1969). Freedom to Learn. Columbus: Charles E. Merrill Publishing.
8. **Стаматов, Р.** (2012). Психология на личността (за контекста на българската педагогическа психология). Пловдив: Хермес .

Katya Dimitrova, Assistant Lecturer, PhD student
Faculty of Education, SU „St. Kliment Ohridski“, Bulgaria

katjard@uni-sofia.bg